

Tiedotusoppi historiallisena kulttuuritieteenä

”Historiallista aina!” Tämä Fredric Jamesonin (1981, 9) maksiimi on yhtä ajankohdainen tänään Suomessa kuin se oli Yhdysvalloissa 1980-luvun alussa, jolloin strukturalismin vapauttama jälkistrukturalistinen historiattomuus oli nousemassa kriittisen kirjallisuus- ja kulttuuritutkimuksen ehkäpä hallitsevaksi päälähestymistavaksi. Väljästi ymmärretyn jälkistrukturalismin keskeinen filosofinen periaate, merkityksen radikaali ainutkertaisuus ja viime kädessä mihinkään selitysjärjestelmään palautumaton dynaamisuus (vrt. Barthes 1971), on sittemmin useammassakin muodossa kotiutunut myös suomalaisen tiedotustutkimuksen yleiseksi mielipiteeksi. Annan kaksi esimerkkiä. Ensinnäkin ajatus siitä, että vastaanottaja luo aina mediasanomien merkityksen, tekee merkityksestä tilannekohtaisesti uniikin, kos-

ka kukaan vastaanottaja ei ole toisensa kaltainen, ei edes sama vastaanottaja kahtena eri ajankohtana. Toiseksi ajatus siitä, että kieli on vain diskursseja, ajan ja paikan suhteen määräytyneitä käyttötapoja, sitoo kielellisen merkityksen viime kädessä tiettyyn käyttöyhteyteen – näin tulee vaikeaksi, ellei mahdottomaksi, ymmärtää, miten kieli voi puhua (toimia puheen välineenä) tilanteesta toiseen, esimerkiksi miten me voimme missään vaativassa mielessä sanoa ymmärtävämme jonkun kuolleen ihmisen kirjoituksia. Kutsun tällaista kantaa ajassa liikkuvan sanaston mukaisesti kontekstualismiksi: maailma koostuu tilanteista, muttei mistään, mikä yhdistää olemuksellisesti tilanteita. Kontekstualismi on yksi tapa

Tiedotusoppia on kolmea pääalajaa, humanistista, yhteiskuntatieteellistä ja kulttuuritieteellistä. Humanistisen tiedotusopin juuret palautuvat antiikin humanistiseen ajatteluun, yhteiskuntatieteellisen uuden ajan luonnontieteeseen ja kulttuuritieteellisen edellisten synteisyrityksiin 1800-luvun taitteen murroksen, erityisesti saksalaisen idealismin (Kant ja Hegelin), jälkeisessä ihmistieteessä. Artikkelissa tarkastellaan kulttuuritieteen idean kahden vaihtoehdon, vasemmistohegeliläisyyden (marxismin, varsinkin ns. länsimarxismin) ja uuskantilaisuuden (Max Weberin), vastaanottoa tiedotustopissa. Erittelyn kohteena on kolme kulttuuritieteellisen tiedotusopin tuleminen vaihetta: Horkheimerin ja Lazarsfeldin kiista 1937-1941, eurooppalaisen tiedotusopin vastavirrat mcr-ajattelun valta-aseman hämmöttyessä 1945-1970 ja brittiläisen kulttuuritutkimus kehitys 1974-1994.

häivyttää historiaa, ja tiedotustutkimuksessa sillä on sekä jälkistrukturalistinen kriittinen että uuspositivistinen hallinnollinen versionsa (ja toki niiden välimuotoja).

Jälkistrukturalismin lisäksi 1980-luku kohdisti historialliseen ajatteluun myös uuspositivistisen vastahyökkäyksen, jonka sekä teoreettiset että käytännölliset herätteet olivat toki varsin toisenlaisia, mutta joka tuntui mahtuvan samaan historiallisen ajattelun marginalisoivaan kontekstiajatteluun. Tällä suunnalla tiedotusopin kohteen, metodin ja intressin epähistoriallistaminen sai tukea kolmesta toistaan tukevasta periaatteesta (vrt. myös Mattelart & Mattelart 1986, Steinbock 1988 ja Mancini 1993). Ensinnäkin 1960- ja 1970-luvun subjektikritiikin jälkeen palattiin takaisin tietoisuusfilosofiaan ikään kuin mitään ei välillä olisi tapahtunut-

kaan: uusliberalismin hengessä alettiin viestintätoimijat taas käsitteellistää itselleen läpinäkyvinä, halujaan suvereenisti tulkitsevinä yksilöinä. Toiseksi makroajattelun kritiikki palautti empiirisen sosiaalitutkimuksen kunniaansa – joskaan ei enää vain määrällisenä, vaan kasvavassa määrin myös laadullisena tutkimuksena. Viimein 1980-luku lisäsi räjähdysmäisesti soveltavan hallinnollisen tutkimuksen tarvetta ja muutti yleistä asennoitumista siihen aiempaa paljon myönteisemmäksi, kun markkina-ajattelu alkoi ulottua entistä avoimemmin myös dereguloituun julkisen palvelun mediajärjestelmään Euroopassa. Kukin näistä piirteistä oli omiaan tukemaan historian syrjäytymistä: käsitys toimijoista itselleen läpinäkyvinä yksilöinä, koska tämä käsitys pyrkii samastamaan subjektin itsetulkinnan hänen kulloisiinkin tietoisuuden tiloihinsa, empiristinen metodikäsitelmä, koska siinä havainnot läsnäolevasta kohteesta vaikuttavat ristiriitaisilta suhteessa historiaan (itse havaintohan määrittellään jonain välittömänä, ajallisuudesta puhdistettuna tietoisuuden aktina), ja hallinnollisen tutkimuksen kasvu, koska soveltavaa tutkimusta kiinnostaa toiminta tässä ja nyt, eivät toiminnan historialliset kytkennät.

Jamesonin 1980-luvun alun huoli oli osa laajempaa ongelmavyöhytettä, jonka populaariksi hahmoksi on sittemmin kiteytynyt voimistuva tunne omasta *fin de sièclestämme*, historian lopusta. Kun 1700-luvun loppupuolen kaksoisvallankumouksen, Ranskan ja teollisen, avaama kypsä moderni aikakausi on nyt väitetyksi painumassa mailleen, niin ettei myöhäis- tai jälkimoderneille yhteiskunnille jää muuta tulevaisuuden toivoa kuin kapitalistisen verkostotalouden, liberalistisen imagopolitiikan ja kulttuuriteollisen hengenelämän globaali symbioosi, oman paikan määrittelyhistoriassa häviää mieli. Vaikka historiaa on ennen ollut, sitä ei samassa mielessä ole enää, koska tästä eteenpäin kaikki on vain vanhan keräytymistä – ei kehitystä eikä varsinkaan edistystä.

Käytän hyväksi tätä liittymäkohtaa, jossa media- ja kulttuuritutkimuksen kontekstuaalinen historiankato sekä postmoderni edistysajattelun kritiikki leikkaavat, perustellakseni historiallisen tutkimuksen jatkuvaa ajankohtaisuutta tiedotusopissa. Erottellen tällöin seuraavat käsitteet toisistaan: *historiallisen tutkimuksen* kohteena on myös nykyisyys historiana, siis jonkin tulevaisuuden menneisyytenä (tai menneisyyden tulevaisuutena), kun taas *historiantutkimukselle* historia on vain kulloisenkin nykyisyyden menneisyyttä. Edellisessä historia on siis kaiken tutkimuksen yksi puoli, jälkimmäisessä taas oma erityinen kohde, joka erottaa historiantutkimuksen jostain muusta – näin historiallinen tutkimus kattaa historiantutkimuksen, muttei päinvastoin. Tästä juontuu tärkeä tapailemani seuraus: kaikki tiedotustutkimus on tietystä mielessä historiallista tai se voidaan ainakin perustellusti ymmärtää sellaiseksi. Aiemmin omaksumani tieteen- ja tiedotusoppikäsitteen mukaisesti – ja syistä, jotka käyvät jatkossa paremmin ilmi – kutsun tällaista näkemystä historiallis-kulttuuritieteelliseksi, ja ongelmana on lähemmin perus-

tella sen filosofis-metodologinen omaleimaisuus. Tarkoitukseni on sekä syventää aiempien töideni (erit. Malmberg 1978, 1981 ja 1988) tieteensystemaattisesti painottunutta tarkastelua että tuoda mukaan lisää tieteenhistoriallista perspektiiviä.¹⁾

Tämän avauksen jälkeen etenen seuraavasti: Perustelen aluksi kulttuuritieteiden yleisen idean ja samalla ne eri vaihtoehdot, joiden suuntaan tiedotusoppi saattoi kehittyä hahmottuessaan 1800-luvun loppu- ja 1900-luvun alkupuolella. Tarkastelen tämän jälkeen kolmessa vaiheessa sitä, mitä tälle idealle tapahtuu tiedotusopin 1900-luvun historiassa. Kuvaan ensin yhdysvaltalaisen *mass communication research* -perinteen (mcr) vakiintumisen tieteellistä kaukupohjaa käyttämällä hyväkseni Max Horkheimerin ja Paul F. Lazarsfeldin kiistaa 1937-1941. Osoitan sitten yleispiirteissään, miten kulttuuritieteiden idea säilyy hengissä tiedotusopissa 1940-luvulta 1960-luvulle, kun maailmansodan jälkeinen modernisaatio tukee mcr-perinteen hegemonistista leviämistä. Lopuksi valaisten sitä, miten ajatus historiallisesta kulttuuritieteestä palaa Raymond Williamsin muotoilemana tiedotusopin keskiöön 1960-luvun jälkipuoliskon ja 1970-luvun ensipuoliskon mullistusten myötä sekä minkä kohtalon tämä idea kokee brittiläisestä kulttuuritutkimuksesta käydyssä keskustelussa 1974-1994.

Tausta: kulttuuritieteiden idea ja ihmistieteiden metodivaihtoehdot 1800-1900

Yleistävästi voidaan sanoa, että tiedotusopin synnyttää niin kutsuttu ”pitkä 1800-luku” – ”pitkä” siksi, että se alkaa Ranskan vallankumouksesta ja päättyy ensimmäiseen maailmansotaan – ja erityisesti sen viimeinen vaihe, jota Eric Hobsbawm (1987) kutsuu ”imperiumin ajaksi” ja jonka hän sijoittaa vuosiin 1875-1914. Vaikka tiedotusopillisen ajattelun juuret palautuvatkin ensimmäisten modernien ”uusien” medioiden, kirjan ja lehdistön, tutkimukseen 1500- ja 1600-luvulla, vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla alkavat kiteytyä ne käsitteet ja metodit, joiden ympärille 1900-luvun ensipuoliskolta rakentuvat sekä saksalainen *Zeitungswissenschaft* että yhdysvaltalainen mcr-perinne (ansiokkaita esityksiä tiedotusopin esihistoriasta sekä muotoutumisvaiheesta ovat Groth 1948, Hardt 1979 ja Mattelart 1994). Siksi on syytä katsoa, miltä ihmistieteiden metodivalinnat näyttivät ajanjaksona, joka ulottuu Kantista ja Hegelistä 1800-luvun taitteesta 1900-luvun taitteen Diltheyhin, Durkheimiin ja Weberiin (tiivis ja luotettava esitys aiheesta on edelleen Juntunen & Mehtonen 1977, 26-112). Näin voidaan myös ymmärtää, mitä kehitysvaihtoehtoja tiedotusopille oli tarjolla, ennen kuin se laistoi yliopistolliseksi tiedonalaksi.

Siihen, että länsimaisen tiedonkäsityksen yksi murroskohta ajoittuu 1700-luvun lopulle ja 1800-luvun vaihteeseen, viittaavat useat tieteenhistorioitsijat (esim. Foucault 1966). Kyse on historian tulemisesta uudella tavalla ajattelun keskiöön, mikä voidaan ymmärtää kolmella tapaa – tieteen kohteen, metodin ja intressin historiallisuutena. Ensinnäkin taju sekä ihmisen että luonnon aikasidoksisuudesta voimistuu, mikä merkitsee erilaisen evoluutioajattelun esiinnousua. Toiseksi ymmärrys itse ajattelun historiallisesta ehdollisuudesta vahvistuu ja muodostuu modernin tiedonkäsityksen yhdeksi perustaksi. Se korostaa kaiken tiedon periaatteellista ohimenevyyttä ja suhteellisuutta. Kolmanneksi tiede alkaa ymmärtää historian ehdollistamana myös suhteensa kohteeseensa, niin että ajattelun keskeiseksi ongelmaksi nousee oman paikan määrittäminen, mikä on sen pätevyden arvioinnin kannalta välttämätöntä (vrt. Foucault 1984). Siinä, missä ensimmäinen ja toinen painotus luovat ihmisen, luonnon ja aatteiden historiointina modernin historian tutkimuksen, kolmas painotus synnyttää edellä määrittelemässäni mielessä historiallisen tutkimuksen – tai aikalaisdiagnoosin (*Zeitdiagnose*), kuten saksalai-

set sitä kutsuvat, ja välittömän historian (*Histoire immédiate*), mikä on ranskalainen tapa ilmaista suunnilleen sama. Erilaiset vastaukset näihin kolmeen ajallistumiskysymykseen määrittävät samalla sitä, miten Kantista ja Hegelistä alkaen historia on muotoutunut ihmistieteiden väistämättömäksi ongelmaksi. Näin tulemme 1800-luvun avaamaan metodikirjoon, josta syntyvän tiedotusopin on valittava lempivärinsä.

1840-luvulta eteenpäin ihmistieteillä on valittavanaan periaatteessa kolme vaihtoehtoa, humanistinen, yhteiskuntatieteellinen ja kulttuuritieteellinen tieteenkäsitys (aiemmin [ks. Malmberg 1981] kutsuin näitä vaihtoehtoja hermeneutiikaksi, positivismiksi ja marxismiksi; vrt. myös Parsons 1965, joka esittää samarakenteisen ratkaisun, joskin osin eri termein – se onkin auttanut minua selkeyttämään omaa kantaani).

Humanistinen ajattelu palautuu antiikin sekä käytännölliseen filosofiaan että humanismin aateperintöön, joka syntyi roomalaisella kaudella ja jonka idea eli keskiajalla vapaissa taiteissa tai taidoissa (*artes liberales*) ja liittyi renessansista alkaen nimenomaan tiettyihin eriytyviin tiedonaloihin kuten kirjallisuuden ja taiteiden sekä kielten tutkimukseen (Levi 1970 on ollut parhaita oppaitani humanististen tieteiden kehityksen suurten linjojen avaajana). 1800-luvulla humanistinen ajattelu kukoistaa erityisesti historismissa, joka näkee ihmistieteiden erityisyyden historiallisen ainutkertaisuuden ja kehityksen tutkimisessa. *Yhteiskuntatieteellinen* ajattelu on puolestaan uuden ajan luonnontieteen ihanteen siirtämistä ihmisen ja yhteiskunnan tarkasteluun – siis ihmistieteiden omaleimaisuuden kiistämistä, ja 1800-luvulla se ilmenee naturalismina ja muuna äärimaterialismina. Se pyrkii – Hobbesin ja brittiläisen empirismin suunnassa – tekemään ihmistutkimuksesta fysiikan kaltaisen eksaktin tieteen, mikä onkin koko valistuksesta alkavan positivismin ohjelmana. *Kulttuuritieteen* idea on viimein yritys sovittaa humanistisen ”idealismia” ja yhteiskuntatieteellisen ”materialismin” ristiriita niillä kehittyneillä välineillä, jotka yhtäällä Kantin ja toisaalla Hegelin käänteentekevä filosofia tarjoavat. Tämä avaa tien kahteen erilaiseen kulttuuritieteen idean toteutumaan 1800-luvun vanhetessa (kolmas tärkeä vaihtoehto olisi Parsonsin [1965] käsittelemä antropologian synty ns. ihmisbiologiana, mutta jätän sen syrjään, koska se ei mielestäni liity puheena olevaan keskusteluun – samasta syystä ohitan myös Durkheimin, jonka Parsons niputtaa yhteen Weberin kanssa).

Ajallisesti ensimmäisenä 1800-luvun idealismin ja materialismin kulttuuritieteellisenä synteesityrityksenä kehittyi *marxismi*, so. Marxin vasemmistohegeliläinen yritys ”kääntää Hegel päälleen”. Sen tavoitteena on lyhyesti sanottuna antaa Hegelin hengen itsekehityksenä ilmenevälle maailmanhistorialle aineellinen kiinnitys, mikä tapahtuu sitomalla kulttuuri (ideologinen päällysrakenne) yhteiskuntaan (taloudelliseen perustaan). Tämä avaa Marxille periaatteellisen mahdollisuuden käsitteellistää samalla kertaa humanististen tieteiden kohteelle ominaisia uniikkeja kulttuurin muotoja että yhteiskuntatieteiden kohteelle tyypillisiä sosiaalisen toiminnan toistuvia rakennepiirteitä. Kuten on huomautettu (Liedman 1983, 211), jaolla humanistisiin tieteesiin ja yhteiskuntatieteesiin ei olekaan Marxille mieltä, sillä hän tähtää kokonaistieteeseen ihmisestä ja yhteiskunnasta – ja nuorelle Marxille sekä Engelsille tämä tiede on nimenomaan historiatiedettä (ks. Marx & Engels 1973, 18). Marxisin sisäinen kiista tästä eteenpäin ilmenee kuitenkin siinä, että ns. länsimarxismi korostaa kulttuurin omalakisuuutta ja skientistinen marxismi painottaa erilaisten yhteiskuntarakenteiden lainomaisuutta, sillä näiden välinen tasapaino on vaikeasti saavutettavissa.

Toisesta – Kantin – suunnasta hahmoteltava kulttuuritieteellinen synteesi ajoittuu vuosisadan lopun ja 1900-luvun vaihteen *uuskantilaisuuteen*. Weber on sen ehkä tärkein, yhäti ajankohtaisen keskustelun keskiöön sijoittuva nimi, jonka taustalla on Heinrich Rickertin filosofinen perustelu kulttuuritieteen idealille. Weberin (esim. 1973) ratkaisun voi nähdä siinä, miten hän sovittaa yhteen ihmis-

tieteiden kanssa Kantin kaksi puolta, "materialistisen" teoreettisen järjen ja "idealistisen" käytännöllisen järjen eli eksaktin ajattelun ja arvot. Tämä tapahtuu kahdessa vaiheessa. Ensinnäkin Weber sitoo kaiken tiedostuksen arvojen ohjaamiin intresseihin, ja näin jokainen tiede, eksaktein luonnontiedekin, on viime kädessä tietyn kulttuuriarvon todellistumaa. Tämä avaa periaatteellisen mahdollisuuden luontoa ja ihmistä käsittelevän metodin syntetisoinnille. Toiseksi Weber jakaa inhimillisen maailman kahtia, sosiaalisen toiminnan ilmentämiin kulttuuri-muodosteisiin ja niiden vaikutusympäristöihin. Edelliset ovat jotain, minkä me voimme ymmärtää vain ideaalituoppien tapaisin muutokäsittein, kun taas jälkimmäiset nojaavat maailman yleiseen, selittämisen mahdollistavaan syy-vaikutus-rakenteeseen. Näin sosiologia on Weberille kulttuuritiede, joka tutkii kausalisovasti sellaisia ainutkertaisia maailmanhistoriallisia tapahtumia kuten länsimaisen modernin yhteiskunnan syntyä ja kehitystä.

Lähtökohta: Horkheimerin ja Lazarsfeldin kiista 1937-1941 mcr-perinteen vakiintumisen ilmauksena

1910-luvulta laitostumisensa aloittanut tiedotusoppi olisi periaatteessa voinut kehittyä mihin tahansa 1800-luvun ja 1900-luvun taitteen systemoimasta pääsuunnasta. Näin osaksi tapahtuikin, kun saksalainen *Zeitungswissenschaft* lähti pääasiassa humanistiseen, mutta myös – kuten Otto Grothin tapauksessa, hänhän pyrki seuraamaan Weberin jalanjälkiä – kulttuuritieteelliseen suuntaan ja yhdysvaltalainen *mass communication research* taas valitsi päättäväisesti yhteiskuntatieteellisen poljennon. Edellinen ei kuitenkaan tullut tiedotusopin pääsuunnaksi eikä vuosisadan alkupuoliskon pluralismi myöskään jäänyt itsestäänselvyydeksi, kun mcr-perinne aloitti maailmanvalloituksensa. Tämän kehityskulun selittäminen on tiedotusopin oppihistoriallinen ongelma, jonka lähtökohtaa lähestyn Horkheimerin ja Lazarsfeldin kiistan valossa. Mutta sitä ennen on syytä kiinnittää huomiota siihen 1900-luvun alkuvuosikymmenien kiihtyvään kehitykseen, joka on omiaan marginalisoimaan historiallisuutta korostavan kulttuuritieteen ideaa. Tämä piirre on formalismin leviäminen 1900-luvun ensipuoliskon ihmistieteellisessä ajattelussa.

Formalismin asemien vahvistumisen voi nähdä sekä humanistisissa tieteissä että yhteiskuntatieteissä sekä näiden lisäksi molempien kehityksen kannalta tärkeässä filosofisessa ajattelussa.

Humanistisissa tieteissä historian idea alkaa yhä enemmän korvautua rakenteen ihanteella. Saussuren *Cours de linguistique générale* ilmestyi 1916, ja vaikka sen päävaikutus näkyikin vasta 1960-luvun strukturalismissa, venäläisestä formalismista lähtien 1910-luvun lopulta sen tiedonihanne aloittaa hitaan laajenemisen. Asia voidaan nähdäkseni ilmaista niin, että systemaattinen teoria alkaa yhä enemmän saada jalansijaa humanistisissa tieteissä, mikä myös vie osan niistä – kuten juuri kielitieteen – yhteiskuntatieteellisen tiedekäsityksen suuntaan. Yhteiskuntatieteissä muutoksen voi nähdä kahtaalla. Ensinnäkin tilastomatematiikan kehittyminen ja lisääntyvä käyttöönotto heti ensimmäisen maailmansodan jälkeen on omiaan ohjaamaan niitä pikkuhiljaa siihen "metodologiseen estoisuuteen" (Mills 1959, 50), jossa muodolliset menetelmät pikemmin kuin sisällölliset kysymykset nousevat empiirisen sosiaalitutkimuksen päähuolenaiheiksi. Toiseksi erityisesti sosiologisen teorian siirtyminen Euroopasta Yhdysvaltoihin tuo mukanaan kasvavan formalismin, mikä näkyy funktionalismissa (Parsons), mutta myös esimerkiksi fenomenologisessa sosiologiassa (Schütz; tähän kiinnittää huomiota Zaret 1980). Filosofian kehitys oikeastaan vain tukee ja ilmaisee samaa trendiä, mistä riittääköön kaksi täsmennystä. Modernin logiikan synty 1900-luvun taitteessa saa ns. analyttisen filosofian kiinnostumaan yhä enemmän tieteen formaalis-

ta kielestä, ja Husserlin samoihin aikoihin syntyvä fenomenologia tähtää pikemmin ajattomien olemusten kuin ajallisten ilmiöiden pohdiskeluun.

Tässä ilmapiirissä Max Horkheimer julkaisi vuonna 1937 Frankfurtin koulukunnan pää-äänenkannattajassa *Zeitschrift für Sozialforschung*ssa kaksi artikkelia, "Traditionelle und kritische Theorien" (Horkheimer 1937a) ja "Philosophie und kritische Theorien" (Horkheimer 1937b). Paul Felix Lazarsfeld vastasi niihin, joskin hieman epäsuorasti, neljä vuotta myöhemmin samaisessa lehdessä, jonka viimeisen, New Yorkissa ilmestyneen vuosikerran nimenä oli *Studies in Philosophy and Social Science*. Lazarsfeldin vastaus – "Remarks on Administrative and Critical Communications Research" (Lazarsfeld 1941) – oli pääasiassa yritys sovittaa yhteen eurooppalaista ja yhdysvaltalaisista intellektuaalista elämäntyyliä, minkä ongelman oli tehnyt pakottavaksi varsinkin Adornon työskentely Lazarsfeldin projekteissa. Tässä kaikessa ei yleispiirteisään ole uutta Frankfurtin koulukunnan (esim. Dubiel 1978) ja tiedotusopin (esim. Grandi 1984, 9-49) historian tuntijoille. Siksi käytän Horkheimerin ja Lazarsfeldin välistä kiistaa esimerkkinä siitä, miten yhdysvaltalainen mcr-perinne luo yhteiskuntatieteellistä perustaansa sulkemalla pois kulttuuritieteen mahdollisuuden. Tämä tapahtuu niin, että Lazarsfeld tulkitsee systemaattisesti omalta kannaltaan Horkheimerin teoriaa, joka puhuttelee myös tiedotus- ja mediatutkimusta.

Horkheimerin käsitys kriittisestä yhteiskuntateoriasta on yritys perustella ihmistieteiden erityisyys kulttuuritieteellisesti. Edellä esitetyn tarkastelun kannalta se onkin ymmärrettävä pyrkimykseksi sovittaa yhteen hegeliläistä marxismia ja Weberin kautta välittyvää uskantilaisuutta, joiden synteessin kannalta Georg Lukácsin 1920-luvun ensipuoliskolla esittämä esineistymisteoria oli olennainen alkuheito. Ytimen Horkheimerin artikkeleiden argumentaatiossa muodostaa yhteiskuntatieteellisen tiedonkäsityksen kahden perustan kritiikki. Toinen näistä on kysymys tosiseikkojen luonteesta, toinen erityistieteiden itsenäisyydestä. Molemmissa kritiikeissä Horkheimer tukeutuu kulttuuritieteellis-filosofiseen johtoteemaan, joka palautuu Kantin ja Hegelin saksalaiseen idealismiin. Kyse on tieteessä ilmenevästä itsetietoisuudesta – so. tieteen subjektin ja objektin metodisesti välittyneestä suhteesta.

Yhteiskuntatieteilijän asenne, joka tiivistyy Descartes'in *Metodin esityksessä*, olennoituu Horkheimerilla ensinnäkin siinä, että yhteiskuntatieteilijä näkee suhteensa kohteeseensa ulkoisena, niin että tieteen subjekti (ajattelu) ja objekti (oleminen) kuuluvat eri piireihin. Klassisella kielikuvalla ilmaistuna kyse on näkijän asenteesta: todellisuus on tuolla, ja tutkijan tehtävänä on vain kerätä siitä havaintoja sekä jäsentää niitä käsitteiksi, arvostelmiksi tai laeiksi – joskin empiristi ja rationalisti saattavat toki kiistellä, missä järjestyksessä kaikki tapahtuu. Horkheimerin mukaan tällaisen asenteen ulottaminen yhteiskuntaan on kuitenkin tyypillistä porvarilliselle aikakaudelle, jonka tuottamaan (väärään) itsetietoisuuteen kuuluu ajatus siitä, että maailma kulkee omaa menoaan ihmisistä piittaamatta. Tämä asenne onkin vaihdettava tekijän itsetietoisuuteen eli sellaiseen tieteen subjektin näkemykseen annetusta (faktisuudesta), jossa maailma – Kantin transsendentaaliminän tai Hegelin hengen esikuvan mukaisesti – on jo aina subjektin määreillä varustettua. Horkheimerille tämän vaihtoehdon malliesimerkkinä on Marxin *Pääoma* sekä siihen sisältyvä ajatus yhteiskunnallisesta työstä, joka läpäisee porvarillisen yhteiskunnan kokonaisuuden ja on sille muotoa antava voima. Näin päästään Horkheimerin kritiikin toiseen puoleen.

Porvarilliselle yhteiskunnalle on ominaista työnjako, se on sen talouden, politiikan ja hengenelämän dynaamisuuden lähde. Dynaamisuuden hintana on kuitenkin lyhytnäköisyys tai sektorikatse: jokainen osa-alue tarkastelee maailmaa vain omalta kannaltaan, ja tuloksena on systemaattinen kokonaisnäemyksen tai yleiskatsauksellisuuden puute. Tämä ominaisuus vaikuttaa merkittävästi tieteesseen, jonka tekeminen pyrkii muodostumaan abstraktiksi ja sisällyksettömäksi,

suhteita vailla olevaksi detaljityöksi, oli se formaalisti kuinka moitteetonta tahnassa. Tämän tendenssin vastustamiseksi Horkheimerilla on tarjolla kaksi esikuvaa, esimoderni ja moderni – nimittäin filosofia ja poliittisen taloustieteen kritiikki yleisinä ihmistieteinä, joiden varaan kulttuuritiede tulee rakentaa. Tämä selittää Horkheimerin esittämän kulttuuritiedeajatuksen yleistä ratkaisua.

Perinteellisen (yhteiskuntatieteellisen) teorian vaihtoehtona toimiva kriittinen (kulttuuritieteellinen) teoria on tiedettä porvarillisesta eli modernista aikakaudesta, ja se on tätä kolmessa suhteessa – kohteensa, metodinsa ja intressinsä osalta. Tämä kriittisen teorian kolminkertainen historiallisuus erottaakin sen yhteiskuntatieteellisestä tiedonihanteesta seuraavalla kahdella tutulla tavalla: Ensinnäkin historiantutkimus tulee olennaiseksi osaksi yhteiskuntatutkimusta, koska modernin aikakauden erityisyyden voi ymmärtää vain tutkimalla sen – ja muiden sivilisaatioiden – historiaa, ja toiseksi ihmistieteen itsetietoisuuden määrääväksi piirteeksi nousee historiallinen tutkimus, nykyisyyden tarkastelu historiallisten mahdollisuuksien perspektiivistä, so. menneisyydestä tai tulevaisuudesta käsin. Koska filosofiakin, eikä vain poliittisen taloustieteen kritiikki, on Hegelin tunnetun ajattelman mukaisesti (*Oikeusfilosofian esipuheessa*) ”ajatuksin ymmärretty oma aikansa”, tarkoittaa kriittinen teoria viime kädessä aikaletiedettä meistä itsestämme. Näin se on se itsetietoisuuden muoto, joka on mahdollinen sellaisille modernin ajan reflektiivisille ihmisille, tai ainakin intellektuelleille, jotka tähtäävät itsensä ja maailman radikaaliin muuttamiseen.

Se, ettei Lazarsfeld vastineessaan ryhtynyt ottamaan mittaa Horkheimerin filosofisesta modernin ajan tulkinnasta, on ymmärrettävää. Hän oli yhteiskuntatieteiden matemaattiseen metodologiaan erikoistunut tutkija, jonka intressit olivat – kuten hän itse avoimesti myöntää – hallinnollis-soveltavan tutkimuksen puolella (tosin hänen taustansa oli monien muiden aikansa ”positivistien” tavoin marxilaisuudessa, mikä selittää hänen frankfurtilaisia kontaktejaan). Mutta se, että Lazarsfeld ohittaa maininnatta kriittisen teorian tiedekäsityksen joitakin olennaisia puolia, on jo tarkoitushakuista – vaikkei välttämättä tietoista. Lazarsfeld esittää näet artikkelissaan kauniin älyllisen työn maksiimin: ”[Ä]lä luovu koskaan kritiikistä ennen kuin olet ammentanut tyhjiin kaikki ne rakentavat mahdollisuudet, jotka saattavat sisältyä toisen henkilön näkökantaa.” (Lazarsfeld 1941, 16) Yhtä kaikki Lazarsfeld sivuuttaa Horkheimerin perinteiseen tiedonkäsitykseen kohdistaman kritiikin molemmat puolet.

Ensinnäkään Lazarsfeld ei esitä mitään lisäperusteita sille, että yhteiskuntatieteellinen tiedotustutkimus, vaikka soveltaisikin Lazarsfeldin ihastelemia uusia otos- ja haastattelutekniikoita, voisi välttää sen periaatteellisen näennäisfaktisuuden luonteen, johon Horkheimerin kritiikki tähtää. Toiseksi Lazarsfeld ei ota lainkaan kantaa erityistieteellisen tiedon yhtä periaatteelliseen abstraktiuteen. Päinvastoin, hän antaa ymmärtää, että kokoamalla tällaista (mediapsykologista, -demografista ja -sosiologista) tietoa on mahdollista luoda jonkin viestintätilanteen adekvaatti kuvaus. Syyt tähän ovat ilmeiset. Lazarsfeld oli useammalla tavalla – ei vain pätevyydeltään ja intresseiltään, vaan myös uuden lajin projektitutkijan ja projektinjohtajan prototyypinä – sidoksissa siihen yhdysvaltalaiseen sosiaalitutkimuksen tieteen-, maailman- ja joukkoviestinnänkuvaan, joka toisen maailmansodan onnellisen ratkaisun, fasismin kukistamisen, jälkeen levisi amerikkalaisena modernisaationa Eurooppaan ja – UNESCO:n tukemana – muihin maanosiiin. Tiedotusopissa se merkitsi mcr-perinteen hegemonisten pyrkimysten laajenemista, jonka seurauksena kulttuuritieteen ideasta tuli ihmistieteissä amerikkalaisuuden oppositioaate.

Välinäytös: tiedotusopin valtavirta ja vastavirrat 1945-1970

Kun Liittotasavallan sodanjälkeisen tiedotusopin keskeinen henkilö Walter Hagemann 1946 aloitti Münsterissä pitkälle viittäkymmentä käyvänä akateemisen uransa (hän oli sitä ennen ollut toimittajana) tai kun Suomen ensimmäinen tiedotusopillinen professori perustettiin Tampereen yliopiston edeltäjään vuosi sen jälkeen, kukaan ei voinut tietää, että *mass communication research* tulisi – monen muun yhdysvaltalaisen yhteiskuntatieteen haaran tavoin – nousemaan oman alansa valtalinjaksi. Parikymmentä vuotta myöhemmin opiskelijaliikkeen kynnyksellä tämä oli kuitenkin jo selviö, ja 1960-luvun lopun sekä 1970-luvun ensipuoliskon opiskelijaliikkeen yksi tieteenkritiikin kärki kohdistui juuri siihen. Nämä sodanjälkeiset vuodet, jotka kattavat suunnilleen 1900-luvun ”kulta-ajaksi” kutsutun (Hobsbawm 1994, 225-400) aikakauden, ovat myös ne, jolloin tämän hetken vanhemman polven tutkijat – Stuart Hall Isonsa-Britanniassa, Pertti Hemánus Suomessa ja Elihu Katz Yhdysvalloissa – varttuivat tieteelliseen kypsyyteensä. Kyse on samalla aikakaudesta, joka muodostaa nykytiedotusopin välttämättömän taustan, sillä 1960-luvun ja 1970-luvun taitteen murroksen jälkeen alan perusvoimavirrat, vaikeivät välttämättä perusainesosat, muuttuivat täysin. Tämä välivaihe, jolloin kulttuuritieteen idea marginalisoituu palatakseen taas avantgardeen, muodostaa seuraavan suppean tarkastelun sisällön.

Sillä, että Lazarsfeldin kanta voitti Horkheimerin kannan, oli tärkeitä seurauksia alan sodanjälkeiselle kehitykselle. Tärkein niistä on epäilemättä se, että mcr-perinne aloitti niin musertavan laajenemisen, että vielä 1990-luvulla osassa maailmaa tiedotus-, viestintä- ja mediatutkimus samastetaan siihen ja sen vaikutuspiiriin (jopa Veikko Pietilän tuore tiedotusopin lyhyt historia [Pietilä 1995] vaikenee esimerkiksi saksalaisesta tutkimuksesta; Pietilän puolustukseksi voidaan sanoa, ettei hän ole tässä yksin – vrt. esim Delia 1987). Koska tämä ekspansio tapahtui niin päällekkäyvästi, sillä on oltava huomattavia tieteellisiä ja tieteenulkoisia syitä. Kirjaan ensin niitä, jotta voisimme ymmärtää paremmin 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun murroksen yhteiskunnallista, kulttuurista ja tieteellistä taustaa. Osoitan sitten, ettei mcr-perinne levinnyt tasaisesti, vaan leviäminen vaihteli maantieteellisesti, mikä mahdollisti historiallisen kulttuuritieteen idean sekä talvehtimisen mcr-perinteen valta-alueella että omia muunnoksia mcr:stä riippumatta.

Mass communication research -ajattelun muuttumista kasvavassa määrin itsetäänselvyydeksi ei voine erottaa vuosien 1945-1973 ”kulta-ajan” seuraavista neljästä piirteestä, jotka omalta osaltaan vahvistavat tiedotus- ja viestintätutkimuksen tiettyjä ominaisuuksia:

Ensinnäkin *kaupallinen markkinahenkisyys* alkaa juurtua yhä syvemmin media-ajatteluun. Vaikka mainonnan, suhdetoiminnan ja propagandan yhteydet akateemiseen tutkimukseen ovat peräisin jo ensimmäisen maailmansodan jälkeiseltä ajalta, jolloin esimerkiksi behavioristisen psykologian perustaja John B. Watson siirtyi yliopistosta J. Walter Thompsonin mainostoimiston palvelukseen, trendi kiihtyy television tullessa mukaan kuvaan. Tämä vahvistaa sitä, että kysymys joukkoviestinnän vaikutuksista mainostaja-propagandistia tyydyttävällä tavalla määriteltynä nousee niin keskeiseen asemaan. Toiseksi heti toisen maailmansodan perään alkava *kylmä sota* on omiaan vaimentamaan ihmistieteiden kriittis-historiallista, muuta kuin ”pelkkiä tosiasioita” työstävää luonnetta. Kommunisminvastaisuus nousi mccarthyismiin Yhdysvalloista kahtia jakautuneen Saksan länsipuolelle, mihin kehityskulkuun tiivistyy tämä tieteenulkoinen ehto – esimerkiksi Adorno alkaa tietoisesti vaimentaa ja peitellä Frankfurtin koulukunnan ”punaista” taustaa. Tämä vahvistaa joukkoviestintätutkimuksen joko yhteiskunnallista funktiota toimia länsimaisen vapauskäsitteiden legitimoijana tai akateemista eristäytymistä arvonutraaliksi väitetyyn tilastomatemattiseen kieleen (tai näiden yhdistelmää).

Kolmanneksi *amerikkalaisen kulttuurin leviäminen* jälleenrakennuksen ja

Marshall-avun vanavedessä Eurooppaan avaa Euroopan maita sille medioiden kautta tapahtuvalle sosialisatiolle ja yhteisönmuodostukselle, jota on pidetty tyypillisenä amerikkalaiselle elämälle (tästä Euroopan ja Yhdysvaltojen erosta ks. Ravault 1989). Koska mcr-perinne on ajattelutavaltaan mediakeskeistä, se luontuu tällaisen joukkoviestinten ympärille jäsenyvän elämäntavan välittömien vaikutusten käsitteellistämiseen. Nämä kaikki piirteet yhdistyvät viimein siinä *yhteiskuntatieteiden sosiaaliteknologisoitumisessa*, joka pyrkii tekemään niistä viime kädessä yhteiskunnan välineellisen ohjaustiedon tuottajia. Tätä tukee kaksi mcr-perinteen piirrettä, jotka molemmat yhdistyvät esimerkiksi Lazarsfeldissa: tutkimuksen samastaminen viime kädessä empiirisen aineistonkeruun ja tilastomatemattisen aineistonkäsittelyn yhdistelmään sekä ajatus siitä, että tieteen eturintamaa edustavat akateemisen maailman ja muiden intressitahojen suhdetta välittävät tilatut projektitutkimukset.

Tiivistetysti voidaan sanoa, että mcr:n leviäminen tuntuu vastustamattomalta, koska se olennoi toisen maailmansodan jälkeistä ihmistieteiden modernisointia ja on sellaisena välttämätön osa "kulta-ajan" rakennemuutosta kehittyneissä teollisuusvaltioissa (ilman sitä ei tule toimeen edes ns. sosialististen maiden tiedotustutkimus). Mcr-perinteen maailmankartta ei kuitenkaan täyty tasaisesti, mikä mahdollistaa toisenlaisten tiedekäsitysten hengissäpysymisen. Koska olen tässä kiinnostunut historiallisesta kulttuuritieteestä, korostan seuraavaa neljää intellektuaalis-maantieteellistä yhteyttä:

Ensinnäkään mcr ei noussut vastarinnatta hallitsevaksi edes kotikentällään *Yhdysvalloissa*, jossa kiista vanhan ja uuden välillä tiivistyi noin vuosina 1935-1955 käydyssä massakulttuurikeskustelussa. Nyt kun on tullut tavaksi irvailla tämän keskustelun sitä osapuolta, joka korosti korkea- ja populaarikulttuurin eroa, on paikallaan nostaa esiin näiden "konservatiivien" metodinen omaleimaisuus. Keskustelussa ei ollut kyse vain siitä, onko populaarikulttuuri "roskaa" vai "1900-luvun kansantaidetta", vaan myös siitä, miten sitä tulee tutkia. Massakulttuurikeskustelu pitikin myös Yhdysvalloissa vireillä historiallis-kulttuuritieteellisen populaarikulttuuritutkimuksen ideaa (esim. Lowenthal 1950), ja ajan mittaan tämä on ehkä yhtä tärkeä, ellei tärkeämpi, sen puoli kuin 1980-lukua ennakoanut liberalistinen *uses and gratifications*-vastaanottotutkimuksen esivaihe.

Toiseksi mcr-perinteen leviäminen sodan runtelemaan Saksaan – tässä: länsiliittoutuneiden miehittämään puoleen ja Liittotasavaltaan – ei tapahtunut kädenkäänteessä, vaikka miehitysvaltiot yrittivätkin jopa tietoisesti kitkeä kansallissocialismin leimaamaa *Zeitungswissenschaftia* yliopistoista. Sodanjälkeinen saksalainen tiedotusoppi kehittikin esimerkiksi Hagemannin johdolla *Publizistikwissenschaft*-näkemystä, jota erityisesti Emil Dovifat oli jo ennen sotaa ehdottanut (Otto Groth in uskantilais-kulttuuritieteellinen *Zeitungswissenschaft*-kanta ei sen sijaan saanut laajaa vastakaikua). Sille oli – ja on osin vieläkin – ominaista humanististyyppinen historiantaju yhdistyneenä yhteiskunnalliseen joukkoviestinnän ja medioiden tarkasteluun. Näin *Publizistikwissenschaftin* edustajien oli mahdollista eritellä myös mcr:n historiallista luonnetta sen laajetessa Saksaan. Henk Prakke, Hagemannin seuraaja Münsterissä, osoitti esimerkiksi, miten mcr-perinteen yhden perusopinkappaleen, ns. Lasswellin kaavan ("Kuka sanoo kenelle..."), juuret palautuvat antiikin ja keskiajan retoriikkaan (ks. Prakke 1965). Tällainen ymmärrys esimodernin ja modernin viestintäajattelun jatkuvuudesta on osa eurooppalaisia intellektuaalista perinnettä.

Kolmantena esimerkkinäni on *Ranska*, joka hylki varsin menestykikäästi mcr-ajattelua aina 1970-luvun puoliväliin. Osin tätä voi selittää ranskalaisen kulttuurin piintyneellä antiamerikkalaisuudella, jonka ilmauksiin törmää vielä 1990-luvullakin. Osin asia palautuu siihen, että Ranska kehitti oman massakulttuurikeskustelun vastineensa, jonka voittavana osapuolena ei ollut empiirinen sosiaalitutkimus – tätä uraansa käynnistänyt Pierre Bourdieu pahoitteli 1960-luvun alussa – vaan

laveasti tulkittu kulttuurifilosofis-historiallis-sosiologinen lähestymistapa (ja elokuva-analyysin puolella *Cahiers du cinéma* linja). Parhaimmillaan siinä leikkasi kaksi 1940-luvun jälkipuoliskon ja 1950-luvun ranskalaisen tiedotus- ja mediatutkimuksen haaraa, filmologian nimellä kulkenut elokuvatietien perinne ja fenomenologis-marxilainen kiinnostus uuden massakulttuurin ilmiöihin, jonka tukipisteinä toimi Sosialismi tai barbaria -ryhmä. Ryhmään jäseniä olivat tai sen liepeillä vaikuttivat – tavalla tai toisella – mm. Roland Barthes, Cornelius Castoriadis, Jean-François Lyotard ja Edgar Morin, joista Barthes ja Morin kuuluvat sodanjälkeisen tiedotus- ja mediatutkimuksen innovatiiviseen, filmologiasta tukea hakeneeseen eturiviin. Heistä Barthes kääntyi dialektisemmän alkutuotantonsa (esim. Barthes 1957) jälkeen 1960-luvun loppua kohti tultaessa, kuin vastareaktion vuodelta 1968 menetetyille toiveille, yhä historiattomampaan ja epäyhteiskunnallisempaan suuntaan. Morin puolestaan (erit. Morin 1962) kehitti tietoista elokuva- ja mediatutkimukseen sovellettua historiallisen kulttuuritieteen ideaa, jonka vaikutus kuitenkin tyrehtyi nopeasti strukturalismin läpimurtovuoden 1966 jälkeen.

Luettelon maita voisi jatkaa, mutta päätän ne *Isoon-Britanniaan*, koska se muodostaa historiallisen kulttuuritieteen idean kehityksessä kestävimmän sillan eteenpäin. Brittiläisestä kulttuuritutkimuksesta muodostui nimittäin se vuoden 1968 tiivistämän yhdysvaltalaisen yhteiskuntatieteellisen (joukko)viestintätutkimuksen kritiikin suuntaus, joka ei ainoastaan saavuttanut vankkaa asemaa, vaan joka myös parissa vuosikymmenessä – 1970-luvun alkupuolelta 1990-luvun alkupuolelle – levisi maailmanlaajuisesti. Näin se muodostui mcr-perinteen varsinaiseksi haastajaksi ja siten uudenlaisen valtavirta-aseman tavoittelijaksi. Britannian viimeisen etapin kautta pääsen samalla historiallisessa kehittelyssäni nykyhetkeen.

Nykyisyys: keskustelu brittiläisestä kulttuuritutkimuksesta ja sen perinnöstä 1974-1994

Sille, että brittiläinen kulttuuritutkimus (*cultural studies*) muodostuu 1900-luvun viimeisen vaiheen aikana – 1973 alkavasta ”maanvieremästä” lähtien (Hobsbawm 1994, 401-585) – todelliseksi tiedotusopin menestystarinaksi, voi ajatella monenlaisia syitä. (Puhun tietoisesti ”brittiläisestä” kulttuuritutkimuksesta erottaakseni sen kaikesta muusta, mitä ”kulttuuritutkimuksella” nykyään tarkoitetaan.) Syvempää oppi- ja intellektuaalihistoriaa odotellessa (ks. silti esim. Brantlinger 1990) voi korostaa sitä, että Isolla-Britannialla on ollut välittävä asema Manner-Euroopan ja Yhdysvaltojen välillä. Näin mahdollistui se länsimarxismien, ranskalaisen strukturalismin ja anglosaksisen empiriaherkkyyden leikkaus, joka varsinaisesti synnytti brittiläisen kulttuuritutkimuksen tieteellisenä liikkeenä. Siihen, ettei pelkkä maantiede kuitenkaan riitä selittämään asiaa, viittaa esimerkiksi Screen-teoria, joka sekin kehittyi 1970-luvun Englannissa, mutta monin verroin ranskalaisempana kuin Birminghamista säteilyt kulttuuritutkimus. Yhtä kaikki 1950-luvulta alkaen brittiläinen kulttuuritutkimus, varsinkin Raymond Williams, palautti takaisin päiväjärjestykseen Marxin ja Weberin ajatuksen historiallisesta kulttuuritieteestä. Edellä soveltamani tekstianalyttisen menettelytavan mukaisesti tarkastelenkin brittiläisen kulttuuritutkimuksen luonteesta käytyä keskustelua seuraavasti:

Otan lähtökohdaksi Williamsin vuonna 1974 ilmestyneen artikkelin (Williams 1974a), koska silloin brittiläisen kulttuuritutkimuksen vakiintuminen oli vasta aluillaan. Katson sitten kolmessa vaiheessa, mitä Williamsin marxilais-weberiläiselle ehdotukselle tapahtuu. Nämä vaiheet edustavat karkeasti ottaen brittiläisen kulttuuritutkimuksen vakiintumista 1970-luvun kehityksen päätteeksi (Hall 1980a) ja tämän vakiintumisen ensin kansallista (Johnson 1986), sitten kansainvä-

listä hajaantumista, kun siitä tulee lopullisesti ahaat maantieteelliset rajat ylittävä projekti (Grossberg 1993 ja Alasuutari 1994). Kaikki nämä analysoitavat ja vertailtavat tekstit on valittu sen nojalla, että ne kukin omalla tavallaan sisältävät periaatekannanoton brittiläiseen kulttuuritutkimukseen ja sen perintöön – so. kukin niistä on myös normatiivinen kanta siihen, miten kulttuuritutkimusta tulee harjoittaa.

Raymond Williamsin ”Communications as Cultural Science” (Williams 1974a) kiinnittyy jo nimestään alkaen eurooppalaiseen 1800-luvun jälkipuoliskon ja 1900-luvun vaihteen keskusteluun – *cultural studiesilla* Williams tarkoittaakin *Kulturwissenschaftin* englanninkielistä vastinetta. Näin Williams asettaa koko modernin kulttuuriteorian ongelman Marxin ja Weberin käsittein: kyse on kulttuurin ja yhteiskunnan eri käytäntöjen – pelkistetyksi: aineellisten ja henkisten käytäntöjen – kausaali- ja muun suhteen tutkimisesta. Mutta vaikka kyse on kulttuuritieteen vanhasta ongelmasta, sen ratkaisuun tulee etsiä uusia metodeja. Voidaankin sanoa, että Williamsille brittiläinen kulttuuritutkimus merkitsee yritystä olennaisesti ajankohtaistaa Marxin ja Weberin ajattelua. Tämä tapahtuu sekä asettumalla kahta olemassa olevaa tutkimusperinnettä – kirjallisuustiedettä ja joukkoviestinnän sosiologiaa (mcr-ajattelua) – vastaan että yrittämällä syntetisoida niitä.

Vallitseva kirjallisuustiede ei kelpaa, koska sen käsitys kirjallisista teksteistä on alaltaan liian vanhahtava ja sisällöltään liian epäyhteiskunnallinen, ja mcr-perinne ei kelpaa, koska se on lähinnä rajoittuneesti käsitettyä vaikutustutkimusta. Molemmat sisältävät kuitenkin yhteisen perusidean, joka mahdollistaa niiden välityksen – ja tämä on yhteiskunnallisen instituution ajatus. Kirjallisuustieteen kohteena ovat näet kirjalliset muodot, jotka ovat omanlaisiaan yhteiskunnallisia instituutioita (voidaan esimerkiksi ajatella, että ne omaavat Durkheimin mielessä pakottavaa voimaa yksittäistä kirjoittajaa kohtaan). Joukkoviestinnässä on Williamsille puolestaan olennaista sanomien tuottaminen mediainstituutioissa, ei niinkään sanomien vastaanottaminen. Tutkimalla nyt yksittäisissä joukkoviestinnän sanomissa ilmenevää kulttuurin muotojen ja yhteiskunnallisten laitojen käytännöllistä välitystä kulttuuritutkimus jatkaa vanhaa kulttuuritieteen projektia. Mutta koska tämä ei erittely ei vielä valaise Williamsin kannan erityistä historiallista painotusta, jatkan kehittelyä käyttämällä hyväkseni hänen toista tekstiään samalta vuodelta 1974.

Television: Technology and Cultural Form (Williams 1974b) on televisiotutkimuksen 1980-luvun nousun myötä muodostunut pieneksi klassikoksi, jonka ajatukseen television virtaluonteesta (*flow*) usein viitataan. Tämä ajatus ei kuitenkaan sellaisenaan ole Williamsin kirjan omaperäistä antia – idea näet löytyy jo 1950-luvun alun saksalaisesta tv-tutkimuksesta, eikä se ollut outo sitä seuranneelle Helge Miettuselkekaan 1960-luvun puolivälin Suomessa. Williamsin teesi television ohjelmavirrasta pitääkin suhteuttaa siihen historialliseen kysymyksenasetteluun, jonka osana se toimii hänen kulttuuritieteellisessä kehittäytessään.

Williamsin historiallisena ongelmana on sen selittäminen, miksi television kehityksessä teknologia edelsi kulttuurimuotoja (vrt. kirjan alaotsikko). Television keksimiseen johtanut kehityshän alkoi jo viimeistään 1800-luvun ensineljänneksellä ja kiihtyi vuosisadan viimeisellä neljänneksellä – kuitenkin ilman, että kukaan olisi osannut ennakoida, minkälaisia kulttuurin muotoja media tulisi soveltamaan. Tähän kehitykseen tarvittiin jokin yhteiskunnallinen tarve, joka tavoittaessaan lopulta yleisradion – ensin radion, sitten tv:n – 1920-luvun alkupuolelta lähtien muutti sen osaksi laajaa historiallista prosessia. Williamsin ongelmaansa esittämän vastauksen logiikka on näin Marxin ja Weberin mukainen: modernin yhteiskunnan kehitys selittää television muuttumista teknologian potentiasta kulttuurimuotojen aktuaalisuudeksi. Sitä modernin yhteiskunnan kehityksen piirrettä, johon televisio lähemmin kiinnittyy, Williams kutsuu ”liikkuvaksi yksityisty-

miseksi”. Kyseessä on nimenomaan aikalaisdiagnostinen näkökulma, joka tekee ymmärrettäväksi sekä sitä, mistä television virtaviivaistumisessa (myös siirtymässä ”muinai-tv:stä” ”uus-tv:hen” – Williamsilla ei ole näitä termejä, mutta käsitteet kylläkin) on kyse, että sitä, mitä tällaista kulttuuria vastaava tietoisuusmuoto (tai – mikä oli Williamsin lempitermi – ”tunnerakenne”) sisältää. Tässä mielessä Williamsin televisioon sovitettu historiallinen tiedotusoppi onkin television kulttuuri-muotojen historiallis-sosiologista, so. kulttuuritieteellistä, fenomenologiaa.

Stuart Hallin ”Cultural Studies: Two Paradigms” (Hall 1980a) on ehkä tunnetuin yksittäinen yritys määritellä brittiläisen kulttuuritutkimuksen aateperintö ja metodologinen omaleimaisuus. Artikkelin taustana on kaksi alan asemassa ta-pahtunutta merkittävää muutosta.

Ensinnäkin brittiläinen kulttuuritutkimus kehitti perustanlaskijoidensa – Williamsin lisäksi Richard Hoggartin ja E.P. Thompsonin – ns. kulturalistisesta näemyksestä poikkeavan toisen laidan, kun ranskalainen strukturalismi, voidaan sanoa, yllättävästi valtasi keskustelun etulyöntiaseman brittiläisen empirismin kotikentällä. Näin 1970-luvun jälkipuoliskolla syntyi alan suunnasta kiistaa, mikä sai Thompsonin hyökkäämään voimakkaasti Althusserin strukturalistista marxismia vastaan ja Williamsin kehittämään omaa kantaansa erityisesti *Marxismi, kulttuuri ja kirjallisuus* -teoksessa (Hoggart oli kolmikosta se, jonka tutkimusanti jäi lähinnä 1950-luvun perustyöhön *The Uses of Literacy*). Toiseksi Hallin itsensä johtama Birminghamin yliopiston nykykulttuurin tutkimuksen keskus vakiintui vuosikymmenen kuluessa niin, että se saattoi 1980-luvun taitteessa esittäytyä jo perinteen omaavana, laajahkona liikkeenä (tällöin ilmestyivät esimerkiksi sen työtä esittelevät antologiat *Working Class Culture* ja *Culture, Media, Language*). Hegemonia-taistelu oli brittiläisessä kulttuuritutkimuksessa toisin sanoen vuonna 1980 jo täydessä käynnissä, ja Hall käytti artikkelia tähän tehtävään yrittäessään tehdä Birminghamin koulukunnasta perinteen täysivaltaisimman jatkajan.

Hallin kanta alan identiteettihoon on sovittelua: sekä kulturalismia että strukturalismia tarvitaan, ja ongelmana on lähinnä se, miten tämä ympyrän nelioimistä muistuttava yhdistämistehtävä on vietävissä läpi. Tärkeätä aiheeni kanalta on se, että Hall etsii synteesin pohjaa Marxista, joka on hänen esikuvanaan kahdessakin suhteessa. Ensinnäkin Hall hahmottaa kulttuuritutkimuksen ytimen kysymyksenä yhteiskunnallisten olosuhteiden ja tietoisuuden suhteesta ja toiseksi hän – *Grundrissen* johdannon mukaisesti – ajattelee, että tiede tarvitsee eritasoisia abstraktioita voidakseen usintaa ajatuksin todellisuuden monimutkaista konkreettisuutta. Edellisen puolen tehtävänä on mahdollistaa kulturalistisen humanismin ja strukturalistisen antihumanismin teoreettinen välitys, kun taas jälkimmäinen on yritys tehdä tyhjäksi idealismin ja materialismin (reduktionismin) välinen metodologinen kiista. Hallin omana ratkaisuna on ns. yhteenliittämisen (*articulation*) teoria, jonka avulla yhteiskunnallisten olosuhteiden ja tietoisuuden (kulttuurimuotojen) ylimääräytyneet kausaalisuhteet voidaan jäsentää vaihe vaiheelta. Korostaessaan konkreettisten tilanteiden konkreettista analyysia Hall näin jatkaa marxilaisen historiallisen kulttuuritieteen ideaa kulturalistis-strukturalistisesti muunneltuna.

Birminghamissa Hallin oppilaana olleen Richard Johnsonin ”What Is Cultural Studies Anyway?” (Johnson 1986) kirjaa tilannetta, jossa Birminghamin koulukunnan yhtenäisyydestä kiinni pitäminen näyttää jo turhalta, mutta jossa kuitenkin tekijä katsoo tarpeelliseksi etsiä jonkinlaista yhdistävää sidettä brittiläisen kulttuuritutkimuksen eri lähestymistapojen välille. Johnsonin synteesin etsintää motivoi se keskeinen muutos, jonka strukturalismin valta-aseman korvautuminen erilaisilla ”jälkistrukturalismeilla” toi mukanaan 1980-luvun edetessä: ”elitistinen” mediatekstien modernistinen teoria alkoi muuttua ”populistiseksi”, usein postmodernistiseksi mainituksi vastaanottoajatteluksi. Näin Johnsonkin panee keskeisen toivonsa mediaetnografiaan. Olennaisempaa tässä on kuitenkin se ko-

konaiskanta, jonka hän on muodostanut brittiläisen kulttuuritutkimuksen historiallisesta aateperinnöstä.

Käsityksessään kulttuuritutkimuksen kokonaishahmosta Johnson liikkuu selvästi Williamsin ja Hallin vanavedessä, ja sikäli hänenkin yhteydessään on oikeutettua puhua brittiläisen ajattelun jatkuvuudesta. Myös Johnson nimittäin näkee kulttuuritutkimuksen viimekätisenä kohteena subjektimuotojen ja yhteiskuntamuodostuman historiallisesti määräytyneen suhteen tai – vähemmän teknisesti – ihmisten yhteiskunnallisen elämän, jonka käsitteellistämisen yleispuitteet Marx edelleen tarjoaa. Ongelmana on Marxin sovittaminen yhteen kulttuuri- ja media- tutkimuksen kanssa, mikä tapahtuu – samaan tapaan kuin Hallilla toisessa kuuluisassa artikkelissa, ns. ”koodaus/dekoodaus”-jutussa (ks. Hall 1980b) – rinnastamalla poliittisen taloustieteen käsitteet (tuotannon, levityksen, kulutuksen) viestintäteorian vastaavaan käsitetriadiin (lähettämiseen, välitykseen, vastaanottoon). Näin Johnson etsii marxismin vahvan alueen (tuotantotutkimuksen), strukturalismin omimpien löytöjen (tekstintutkimuksen) ja elettyä elämää lähellä olevan etnografian (vastaanottotutkimuksen) synteisiä. Itsessään tämä synteisin tavoittelu on hyvä esimerkki siitä, miten brittiläinen kulttuuritutkimus pyrkii jatkuvasti uudistumaan ajan ja tieteen muutoksiin reagoimalla, mikä juuri on osa aikalaisanalyttisen kulttuuritieteen yleistä ideaa.

Johnsonin tavoin Birminghamissa opiskelleen, mutta syntyperältään ja kotipaikaltaan yhdysvaltalaisen Lawrence Grossbergin ”Cultural Studies and/in New Worlds” (Grossberg 1993) on kirjoitettu tilanteessa, jossa brittiläinen kulttuuritutkimus on menestytarinansa siivittämänä muuttunut maailmanlaajuiseksi, joskaan ei kaikkialle samassa määrin levinneeksi löyhäksi joukkoliikkeeksi (sen Euroopan kartalta löytyy ainakin kaksi tärkeää aukkoa: Ranska ja Saksa). Grossbergin kannottoa tuleekin lukea ainakin kolmenlaista taustaa vasten. Ensinnäkin kyseessä on Hallin ja Johnsonin tapainen yritys uudistaa brittiläistä kulttuuritutkimusta tilanteessa, jossa erilaisten suuntausten rinnakkainolosta on tullut pysyvä asiantila. Toiseksi Grossbergin välittömänä taustana ovat Yhdysvaltojen 1980- ja 1990-luvun ilmapiirin kaksi trendiä, uuskonservatismiin jatkuva nousu ja ns. monikulttuurisuuden muodostuminen kriittisen yliopistoälymystön yhdeksi päähuolenaiheeksi – näin hän on erityisen kiinnostunut kulttuuritutkimuksen poliittisesta relevanssista näissä kysymyksissä. Kolmanneksi Grossberg ottaa kantaa siihen, millä edellytyksillä brittiläisen kulttuuritutkimuksen perinnettä voitaisiin viedä syntysijojensa ja englantilaisen kielialueen ulkopuolelle (toistaiseksihan sen päävaikutusalue on rajoittunut Isoon-Britanniaan, Yhdysvaltoihin ja Australiaan). Itse asiassa anglo-australo-amerikkalainen kulttuuritutkimus voidaankin nähdä englantinkielisen kriittisen älymystön yrityksenä sekä kehittää oma vastineensa Saksan ja varsinkin Ranskan haasteelle (tämä myös selittäisi osaltaan liikkeen olematonta levinneisyyttä näissä maissa) että pitää yllä sitä kriittisyyttä, jolle Ranskasta ja Saksasta näyttää löytyvän entistä vähemmän elintilaa.

Grossberg pyrkii artikkelissaan sovittamaan yhteen brittiläisen kulttuuritutkimuksen perinteen ja sen menestyksen, niin ettei se maailmanlaajuistuessaan alkaisi merkitä mitä tahansa – ja siis kadottaisi sisältöään. Ratkaisuna tähän hän tarjoaa sitä, mitä kutsuisin kriittiseksi kontekstualismiksi: kriittiseksi, koska Grossbergille kulttuuritutkimusta ei ole yhteiskuntakritiikin ulkopuolella, ja kontekstualismiksi, koska hän tavoittelee teoriaa, joka voisi säilyttää kriittisyytensä toisistaan poikkeavissa ja riippumattomissa tilanteissa. Tällaisen mahdollisuuden Grossbergille avaa Hallin perusintention, kulturalismin ja strukturalismin yhteenliittämisen, radikalisointi tavalla, joka samalla saa hänet luopumaan historiallisen kulttuuritieteen ideasta. Se, miksi näin käy, on kuvaavaa laajemminkin ns. postmodernille ajattelulle kriittisessä media- ja kulttuuriteoriassa, vaikka Grossbergin ratkaisu on muuten varsin omintakeinen ja jopa hätkähdyttävä.

Grossberg astuu kahdella tavalla taaksepäin – tai, kuten postmodernistit itse

ehkä haluavat asian nähdä, eteenpäin – historiallisen kulttuuritieteen moderniu-
desta. Ensinnäkin Grossberg pitää näennäisenä Williamsin, Hallin ja Johnsonin pe-
rusongelmaa, yhteiskunnan ja kulttuurin suhteen määrittämistä. Yhteiskuntaa ja
kulttuuria ei tule nähdä toisilleen erillisten ja eri aikaa elävien osien kokonaisu-
tena, niin että yhteiskunta- ja kulttuuriteorian keskeisenä ongelmana on rekon-
struoida tämän kokonaisuuden aineellis-yhteiskunnalliset ja henkis-kulttuuriset
määräävyysuhteet. Tätä voidaan kutsua luopumiseksi konkreettisen totaliteetin
(Marx) ja historiallisen yksilön (Weber) käsitteestä, joka kuuluu brittiläisen kult-
tuuritutkimuksen ”klassiseen” järjestelmään, ja samalla hermeneutiikasta tällai-
sen historiallisesti eriytyneen maailman käsittämistapana. Toiseksi Grossberg pi-
tää myös yksilöllisyyttä näennäisongelmana eli hyväksyy strukturalismin teoreet-
tisen antihumanismin. Yhteiskunta ja kulttuuri eivät koostu yksittäisistä ihmisistä,
vaan erilaisista käytännöistä ja koneistoista, joiden liike tuottaa fenomenologisen
harhan subjektina olosta. Se, mitä yksilöiden elämisaailmasta jää Grossbergilla
jäljelle, ovat tunteet tai affektit – mutta persoonattomassa, ylikäsitteellisen-kollekti-
vissä mielessä.

Kuvattu voidaan tiivistää siten, että syntetisoidessaan kulturalismia ja struktura-
lismia Grossberg hyväksyy liian vähän Williamsilta ja liian paljon Althusserilta
sekä Foucault’lta (Grossberg ei tosin ota huomioon Foucault’n viimeisen vaiheen
kääntymistä Kantiin). Lopputuloksena oleva antihermeneutiikan ja teoreettisen
antihumanismin yhdistelmä viekin hänet – kuten monet muutkin (jälki)struktura-
listiset Kantin ja Hegelin kriitikot – pitkälle yhteiskuntatieteellisen tiedotustutki-
muksen (tai kärjistetympin: positivismin) suuntaan, ja tämä on kohtalokasta his-
toriallisen kulttuuritieteen idean kannalta. Kun Grossberg nimittäin katkaisee tie-
dotustutkimuksen yhteyden humanistis-hermeneuttiseen kokemuksen ja merki-
tyksen analyysiin, syntyvän aukon täyttää – ja tämä on hänen ratkaisussaan hät-
kähdyttävää – geometris-maantieteellinen yhteiskunnallisten käytäntöjen ja kone-
opillinen affektilatausten teoria. Toisin sanoen Grossberg yhteiskuntatieteellistää
kulttuuritutkimuksen tavalla, joka tuo sen lähelle sosiometriaa tai kaupunkie-
kologiaa ja sosiologisesti tulkittua psykoanalyysia, jossa yhteiskuntaa tarkastel-
laan Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin tapaan halukoneistona. Tyypillistä tässä
mielessä on se, miten Grossberg analysoi Los Angelesin vuoden 1992 mellakoita:
kaupunkiekologin tavoin hän keskittyy (kaupunki)tilan erityytymiseen nyky-Yhdys-
valloissa.

Grossbergin yritys perustella brittiläisen kulttuuritutkimuksen kansainvälisty-
mistä vastaava adekvaatti teoria, joka voisi suunnata yhteiskuntakriittikkä erilai-
sissa tilanteissa, osoittautuu siten irrottautumiseksi perinteen historiallis-kulttuu-
ritieteellisyydestä. Vaikka Grossberg on oikeassa siinä, että tehtävänä on vastus-
taa kaikkia suosittuja yrityksiä palauttaa kulttuuritutkimus pelkäksi hermeneutti-
seksi tekstitulkinaksi ja yleisöetnografiaksi, hän vain tyytyy kääntymään päinvas-
taiseen suuntaan. Näin hänen yrityksensä eliminoida historiallinen tulkinta tiedo-
tustutkimuksesta merkitsee paluuta yhteiskuntatieteelliseen metodikäsitteeseen –
joskaan ei enää 1900-luvun hallitsevan mediasosiologian tai edes skientistisen
marxismien, vaan geometris-koneopillisen yhteiskuntafilosofian mielessä. Histo-
riallisen kulttuuritieteen tie on kuitenkin kaksikaistainen, humanistinen ja yhteis-
kuntatieteellinen, ja niitä molempia tarvitaan perillepääsemiseksi.

Pertti *Alasuutari* ”Kulttuuritutkimus ja kulturalismi” (*Alasuutari* 1994; ar-
tikkeli on käytännössä sama kuin ”Mitä on kulttuuritutkimus” -niminen luku
Alasuutari 1993:ssa) liittyy sekin brittiläisen kulttuuritutkimuksen kansainvälisty-
misen luomaan keskusteluaaltoon, mutta sitä on luettava myös suomalaisesta
taustastaan käsin. Kuten Iossa-Britanniassa myös meillä kiistely brittiläisestä kult-
tuuritutkimuksesta ja sen perinnöstä on ollut osa marxismien kehitystä ja – pitkäl-
le – kutistumista. Britanniasta Suomi on eronnut kuitenkin ratkaisevasti siinä, et-
tei marxismi ole meillä koskaan kehittänyt vahvaa kulturalistista linjaa, ns. länsi-

marxismia (Matti Juntusen ja Lauri Mehtosen fenomenologinen marxismi 1970-luvun jälkipuoliskolla oli ajankohtansa ehkä tärkein avaus tähän suuntaan; siitä lähemmin ks. Malmberg 1996). Näin suomalainen dynaaminen yliopistomarxismi rajoittui 1970-luvulla historialliseen materialismiin ja varsinkin poliittisen taloustieteen kritiikkiin eli ns. pääomalogiikkaan, joka täytti meiltä puuttuneen strukturalismin deterministisen ja skientismiin kallistuneen suuntauksen paikan. Brittiläisvaikutteinen kulttuuritutkimus suuntautui Suomessa 1980-luvun alusta juuri pääomalogiikkaa vastaan, ja niin se alkoi meillä pikkuhiljaa samastua paljolti laadullis-empiiriseen alakulttuurien sosiaalitutkimukseen, so. mediaetnografiaan ja muuhun vastaanottotutkimukseen (brittiläisen ajattelun vaikutus kirjallisuustieteeseen on ollut tästä poikkeava, muttei nähdäkseen lainkaan yhtä laaja-alainen). Ratkaisevaa on, että Suomessa – päinvastoin kuin Isovastoin – kehitys johti marxismin perinteen uudelleenajattelun sijaan useissa tapauksissa sen suoraan hylkäämiseen. Myös tätä kehitystä Alasuutarin artikkeli dokumentoi.

Vaikka Alasuutari ei tarkastelekaan kulttuuritutkimusta yksinomaan brittiläisestä näkökulmasta, tämä puoli on hänellä riittävästi esillä, jotta myös hänen artikkelinsa voidaan nähdä osana esittelemääni keskustelua. Tämän perustelee kaksi hänen painotustaan. Ensinnäkin Alasuutari samastuu selvästi brittiläisen kulttuuritutkimuksen kulturalistiseen siipeen, jota hänelle tosin edustaa enemmän Hoggartin työväestön arjen tutkimus kuin Thompsonin sosiaalhistoria tai Williamsin kulttuuriteoria. Toiseksi Alasuutari yhdistää kulturalismin skientistis-funktionalistisen marxismin (mutta myös Parsonsin) kritiikkiin, joka on sekä tuttu teema brittiläisestä keskustelusta 1950-luvulta lähtien. Näin Alasuutarin käsitys kulttuuritutkimuksen kohteesta tulee hyvin lähelle Williamsia, Hallia, Johnsonia ja – tietyin varauksin – Grossbergia: siinä on kyse historiallisesti kehittyneistä kulttuurimuodoista, joiden pohjalta yksilöt haluineen tuotetaan. Koska Alasuutari kuitenkin hylkää molemmat historiallisen kulttuuritieteen ”klassiset” mallit, marxilaisuuden ja uskantilaisuuden, ajautuen sekä merkitysidealismiin että arvomaterialismiin, hänen voi sanoa astuvan ulos brittiläisestä perinteestä. Tämän hieman lähempi erittely tuokin meidät suomalaisen nykykeskusteluun.

Vaikka Alasuutari samastuukin brittiläisen kulttuuritutkimuksen kulturalismista ja strukturalismista edelliseen laitaan, hän jättää ovet täysin auki myös jälkimmäiselle. Tämä tapahtuu siten, että hän yhdistää kulturalismin konstruktionismiin, so. näkemukseen, jonka mukaan yhteiskunnallinen todellisuus on aina toimijoiden itsensä muodostama merkitysrakennelma. Tämän strukturalismin (ja pragmatismien) välittämän lingvistisen käanteen hyväksyminen sellaisenaan ajaa Alasuutarin kuitenkin merkitysidealismiin. Tarkoitan merkitysidealismilla seuraavaa: Filosofisen idealismin, kuten Hegelin, kantavana ajatuksena on, että todellisuus on aina viime kädessä minän (yksilön, yhteiskunnan, aikakauden tai maailmanhengen) tuottamaa, niin että minän suhteet maailmaan ovat itsesuhteita. Idea muuntuu lingvistisen käanteen läpikäyneellä Alasuutarilla siihen muotoon, että todellisuus on aina yksilöiden merkityksenannon tulosta, niin että ihmiset kohtaavat maailmassa viime kädessä itse sinne liittämiään merkityksiä. Alasuutari ajautuu tähän esimarxilaiseen, so. praktista materialismia edeltävään kantaan, koska hän jättää käsittelemättä käytännön – praksiksen – idealismia ja materialismia välittävän merkityksen. Toisin sanoen Alasuutari samastaa marxismin vanhaan Engelsiin muttei nuoreen Marxiin, ja näin hän joutuu hyväksymään idealismin järkevä ytimen merkitysidealisin muodossa.

Vastaava askel taaksepäin historiallisen kulttuuritieteen idean toisesta mallitapauksesta, uskantilaisuudesta ja Weberistä, otetaan Alasuutarin omaksumassa arvomaterialismissa. Alasuutari näet hyväksyy osaksi kulturalismia Bourdieun kulttuurisen luokkateorian, joka on yritys sosiologisoida Kantin *Arvostelukyvyyn kritiikki* ja palauttaa makuarvostelmat ihmisten yhteiskunnallisissa luokka-asemissa ilmenevään kulttuuripääomaan – *Distinction*-teoksen alaotsikko kuuluukin

Critique social du jugement, "arvostelman yhteiskunnallinen kritiikki" (koska tunnen Bourdieauta huonosti ks. myös Seel 1987). Esimerkiksi taidemaku ja sen pohjan muodostavat esteettiset arvot ovat pelkästään eri luokkiin kuuluvien ihmisten keino legitimoida erityisyytensä, millä tapaa yhteiskunnan eriarvoisuus uusintaa itsensä. Alasuutarin ajaa tähän uskantilaisuutta edeltävään, 1800-luvun materialismikeskustelua heijastavaan, arvojen sosiologiseen materialisointiin eli *Sollenin* palauttamiseen *Seiniin* se, että hän ohittaa Rickertin ja Weberin arvoautonomian tai – jos halutaan – arvoidealismien. Mutta myös sen järvevä ydin tulee historiallisessa kulttuuritieteessä pelastaa. Pelatessaan itsensä näin sekä marxismia että uskantilaisuutta edeltävään teorianurkkaukseen Alasuutari ei voi muuta kuin sanoa hyvästit brittiläiselle kulttuuritutkimukselle ja sen perinnölle, ja Grossbergin tavoin hänenkin irrottautumistaan motivoi postmoderni henki.

Lyhyt tiivistys ja päätös: tiedotusopin metodikeskustelun kehäliike 1900-2000

Aloittaessaan laitostumisensa tiedotusopilla oli 1900-luvun ensivuosisikymmeninä kolme periaatteellista mahdollisuutta, joiden suuntaan kehittyä. Maailmansotien välisen pluralistisen muotoumisvaiheen mentyä mcr-perinteen yhdenmukaistava vaikutus sysäsi kuitenkin historiallisen kulttuuritieteen vaihtoehdon tutkimuksen reunoille. 1960-luvun käänteestä vaikutuksesta kulttuuritiede löysi uuden mahdollisuuden hahmottua varteenotettavaksi haastajaksi. Brittiläisen kulttuuritutkimuksen kypsyminen ja globalisoituminen tuntuvat kuitenkin johtavan sen idean uuteen hukkaamiseen. Näin tiedotusopin historiallis-kulttuuritieteellinen käsittäminen uhkaa jälleen marginalisoitua, tällä kertaa paradoksaalisesti kulttuuritutkimuksessa samalla, kun siinä voimistuu pyrkimys normalisoitua mm. osaksi empiiristä sosiaalitutkimusta. Täten tiedotusopin metodikeskustelu tavallaan palaa siihen, mistä se mcr-perinteen vakiintumisvaiheessa lähtikin – tällä kertaa tosin niin, että postmoderni kulttuuritutkimus, mcr:n sijaan, pyrkii uudeksi *mainstreamiksi*. Historiallisen kulttuuritieteen idea saa kuvatulla tavalla jälleen radikaalin oppositiomerkityksen: nyt se toimii – sekä postmodernin että sosiologisovan – kulttuuritutkimuksen homogenisointipyrkimysten vastavoimana.

Koska ympyrän sulkeutuminen ei historiassa koskaan merkitse paluuta jo meneeseen alkuun vaan vanhan kertautumista nykyisyydessä, ei voi sanoa, että edes historiallisen kulttuuritieteen idea olisi 1900-luvun mullistukset läpikäytyään kyennyt pysymään samana. Tiedotusoppi, historiallis-kulttuuritieteellinen tai muu, oli toista vuonna 1900 kuin mitä se tulee kohta olemaan vuonna 2000. Jos siis kulttuuritieteen idea aikoo vastata paremmin omaa aikaansa ja siten myös omaa käsitettään, myös sen on otettava vastaan 1900-luvun keskeisen haasteen, lingvistisen käänteeseen seuraukset. Näin vaikka oman *fin de sièclemme* metodikiistan asetelmat muistuttavat sadan vuoden takaista *Methodenstreitia*, ratkaisun avaimet eivät enää ole pelkästään samat. Kyse on tosin sanoen siitä, missä määrin Kantin ja Hegelin suuntaama 1800-luvun kulttuuritieteen idea on ajateltavissa toisin 1900-luvun lingvistisen käänteeseen kahden paradigmaattisen suuntauksen, pragmatismien ja strukturalismien tai Peircen ja Saussuren jälkeen. Tähän haasteeseen en ole edellä tarttunut – en siksi, että pitäisin sitä vähämerkityksisenä, vaan siksi, että kaikella esityksellä on omat rajansa. Näiden rajojen toteamiseen haunkin päättää tällä kertaa.

1960-luvun jälkeen ajanmukaiselta tiedotusopilta on ollut suljettuna pois paluu positivistiseen metodimonismiin ja puhtaaksiviljeltyyn *mass communication researchiin*. Tämä on 1960-luvun tieteenfilosofisen kriisin eli positivismikritiikin myönteinen tulos, joka onkin saanut osan vanhakantaista mcr-perinnettä hylkäämään tiettyjä premissejään – ja osan jopa vaihtamaan kokonaan leiriä. Kriisin kiel-

teisenä tuloksena on ollut hermeneuttisen metodimonismin nousu, kun kaikki tiedotusopin olennaiset kysymykset on – ymmärtävän sosiologian ja reseptioesteettisen tekstintutkimuksen hengessä – haluttu palauttaa tulkintaongelmiksi. Näin on tavallaan vain uusinnettu sellaisenaan 1900-luvun taitteen keskustelu, jossa olivat vastakkain selittäminen (*Erklären*) ja ymmärtäminen (*Verstehen*), eikä ole etsitty uutta, yhteiskuntatieteiden positivismin valtakauden jälkeistä synteesiä. Tähän 1960-luvun uuden avauksen antama lupaus ei kuitenkaan ole väistämättä pakottanut, vaan kausaaliselittämisen ja merkitystulkinnan polaarisuus kyetään nyt ylittämään uudella tavalla tarvitsematta toistaa – edes hermeneuttis-fenomenologisessa hahmossa – ‘vanhaa’ joko-tai -asetelmaa. Tässä astuu kuvaan kielipragmatismien ja strukturalismin anti nykyhetken ja lähitulevaisuuden historialliselle kulttuuritieteelle.

Strukturalismi ja pragmatismi ovat kaksi erilaista, mutta myös yhdistettävissä olevaa tapaa, joilla voi syventää Kantin ja Hegelin perillisten ajatusta ajallisuuden tutkimisesta modernin ihmisen itsetietoisuutena ja modernin yhteiskunnan reflektiivisyytenä. Täsmentääkseni tarkoittamaani ja paljastaakseni loputkin korttini toteen, että mainitunlaista esimerkkiä Kantin ja Hegelin projektin strukturalistisesta ja pragmatistisesta syventämisestä voi hakea ainakin kahdesta suunnasta, Roland Barthes’in alkutuotannosta ja Jürgen Habermasilta. Barthes näet yritti 1950-luvun kuluessa ja 1960-luvun ensipuoliskolla yhdistää nousemassa olevaa strukturalismia marxismiin (ja fenomenologiaan), kun taas Habermas on pyrkinyt syntetisoimaan pragmatismien Frankfurtin koulukunnan ja uskantilaisuuden perinnön kanssa.

Jos siis tehtävänä tiedotusopissa on sekä pitää hengissä historiallisen kulttuuritieteen idea että ottaa vastaan “postmodernin tilanteen” haaste, so. ajatella 1900-luvun jälkipuoliskon tiedotusoppia historiallisen kulttuuritieteen sekä jatkuvuuden että katkoksen perspektiivistä, hyvä tapa edetä on historiallistaa nuori Barthes ja Habermas. Heistä nuori Barthes (esim. 1957, erit. 215-268) käy esimerkkinä siitä, miten toisen maailmansodan jälkeisen kulutusyhteiskunnan synnyttämää arjen semiotisoitumista voidaan käsitteellistää Marxin, Sartren ja Saussuren avulla, kun taas Habermas (esim. 1981) puolestaan siitä, miten fasismin aikakauden jälkeisen hyvinvointiyhteiskunnan ja massademokratian julkista tahdonmuodostusta voidaan ymmärtää Adornon (sekä Horkheimerin), Weberin ja Mead’in välinein. Yhdessä he ja heidän ongelmansa, semioottisen mediaretoriikan avulla tapahtuva populaarikulttuurinen myytinmuodostus (Barthes) ja joukko- viestinnän välineellistyminen yhteiskuntajärjestelmän ei-kielellisten ohjausmekanismien paineessa (Habermas), antavat mallin strukturalismin ja pragmatismien koulun käyneestä historiallis-kulttuuritieteellistä tiedotusopista.

¹⁾ Kiitän kommentteista Lauri Mehtosta, *Tiedotustutkimus*-lehden toimitusta ja Erkki Karvosta, joka on toiminut lehden valitsemana arvioijana. Käytän samalla tilaisuutta hyväkseni osoittaakseni kiitollisuuteni Helinä Koivistolle, joka on tälläkin kertaa auttanut minua parantamaan äidinkielen ilmaisuani.

Kirjallisuus

- Alasuutari, Pertti (1993)
Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti (1994)
Kulttuurintutkimus ja kulturalismi. Teoksessa Kupiainen, Jari & Sevänen, Erkki (toim.).
Kulttuurintutkimus: johdanto. Helsinki: SKS, 32-50.
- Barthes, Roland (1957)
Mythologies. Paris: Seuil; suom. Mytologioita, Helsinki 1994.
- Barthes, Roland (1971)
De l'œuvre au texte. Revue d'esthétique, no 3 (1971), 225-232; suom. "Teoksesta tekstiin" teoksessa Barthes, Tekijän kuolema, tekstin syntymä (toim. Rojola), Tampere 1993.

- Brantlinger, Patrick (1990)
 Crusoe's Footprints: Cultural Studies in Britain and America. New York & London: Routledge.
- Delia, Jesse G. (1987)
 Communications Research: A History. Teoksessa Berger, Charles R. & Chaffee, Steven H. (ed.).
 Handbook of Communication Science. Newbury Park: Sage, 20-98.
- Dubiel, Helmut (1978)
 Wissenschaftsorganisation und politische Erfahrung: Studien zur frühen Kritischen Theorie.
 Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Foucault, Michel (1966)
 Les mots et les choses: une archéologie des sciences humaines. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel (1984)
 Un cours inédit. Magazine littéraire, no. 207 (mai 1984), 35-39; suom. "Kant ja moderni filosofia nykyisyyden ontologiana" teoksessa Mitä on valistus? (toim. Koivisto ym.), Tampere 1995.
- Grandi, Roberto (1984)
 Comunicazioni di massa: teorie, contesti e nuovi paradigmi. Bologna: CLUEB.
- Grossberg, Lawrence (1993)
 Cultural Studies and/in New Worlds. Critical Studies in Mass Communication, 10(1993):1, 1-22.
- Groth, Otto (1948)
 Die Geschichte der deutschen Zeitungswissenschaft: Probleme und Methoden. München:
 Konrad Weinmayer.
- Habermas, Jürgen (1981)
 Theorie des kommunikativen Handelns. 1: Handlungsrationität und gesellschaftliche Rationalisierung; 2:
 Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hall, Stuart (1980a)
 Cultural Studies: Two Paradigms. Media, Culture and Society, 2(1980):1, 57-72;
 suom. "Kulttuurintutkimuksen kaksi paradigmaa" teoksessa Hall 1992.
- Hall, Stuart (1980b)
 Encoding/Decoding. Teoksessa Hall, Stuart et al. (ed.). Culture, Media, Language: Working Papers in
 Cultural Studies, 1972-79. London: Hutchinson, in association with the Centre for Contemporary Cultural
 Studies, University of Birmingham, 128-138; suom. "Sisäänkoodaus/uloskoodaus" teoksessa Hall 1992.
- Hall, Stuart (1992)
 Kulttuurin ja politiikan murroksia. [Suom.]. Toim. Juha Koivisto et al. Tampere: Vastapaino.
- Hardt, Hanno (1979)
 Social Theories of the Press: Early German & American Perspectives. Beverly Hills & London: Sage.
- Hobsbawm, E.J. (1987)
 The Age of Empire 1875-1914. London: Weidenfeld & Nicholson.
- Hobsbawm, Eric (1994)
 Age of Extremes: The Short Twentieth Century 1914-1991. London: Michael Josephson.
- Horkheimer, Max (1937a)
 Traditionelle und kritische Theorie. Zeitschrift für Sozialforschung, 6(1937):2, 245-294; suom. "Traditio-
 naalinen ja kriittinen teoria" teoksessa Adorno ym., Järjen kritiikki (toim. Kotkavirta), Tampere 1991.
- Horkheimer, Max (1937b)
 Philosophie und kritische Theorie. Zeitschrift für Sozialforschung, 6(1937):3, 625-631.
- Jameson, Fredric (1981)
 The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act. London: Methuen.
- Johnson, Richard (1986)
 What Is Cultural Studies Anyway? Social Text, vol. 16 (1986), 38-80.
- Juntunen, Matti & Mehtonen, Lauri (1977)
 Ihmistieteiden filosofiset perusteet. Jyväskylä: Gummerus.
- Lazarsfeld, Paul Felix (1941)
 Remarks on Administrative and Critical Communications Research. Studies in Philosophy and Social Science,
 9(1941):1, 2-16.
- Levi, Albert William (1970)
 The Humanities Today. Bloomington & London: Indiana University Press.
- Liedman, Sven-Eric (1983)
 Motsatsernas spel: Friedrich Engels' filosofi och 1800-talets vetenskap. [I.p.]: Arkiv [Andra, rev. uppl.; alk.
 1977].
- Lowenthal, Leo (1950)
 Historical Perspectives of Popular Culture. American Journal of Sociology, 55(1950):4, 323-332.
- Malmberg, Tarmo (1978)
 Tiedotusoppi kulttuurintutkimuksena: kommentti tiedotusopin tutkimuskohdekeskusteluun, erityisesti Veikko
 Pietilän kehittelyyn. Teoksessa Littunen, Yrjö et al. (toim.). Tieto, tiede, yhteiskunta: keskustelua yhteiskunta-
 tieteistä 1978. Tampere: Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, 105-147.
- Malmberg, Tarmo (1981)
 Tiedotustutkimuksen metodologioista. Tiedotustutkimus, 4(1981):2, 3-20.
- Malmberg, Tarmo (1988)
 Tiedotusopin rakenne. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Malmberg, Tarmo (1996)
 Positivismikritiikistä hermeneutiikan kritiikkiin: Matti Juntusen ja Lauri Mehtosen Ihmistieteiden filosofiset
 perusteet, fenomenologinen marxismi ja suomalaiset metodikiistat. Teoksessa Rantala, Veikko et al. (toim.).
 Juhlakirja Lauri Mehtoselle. Tampere: Tampereen yliopisto (ilmestyy).

- Mancini Paolo (1993)
The Legitimacy Gap: A Problem of Mass Media Research in Europe and the United States. *Journal of Communication*, 43(1993):3, 100-109.
- Marx, Karl & Engels, Friedrich (1973)
Die deutsche Ideologie [kirj. 1845-46]. Teoksessa Marx, Karl & Engels, Friedrich. Werke. 3. Berlin [DDR]: Dietz, 9-530; suom. osittain "Saksalainen ideologia", teoksessa Marx & Engels, Valitut teokset kuudessa osassa, 2, Moskova 1978.
- Mattelart, Armand (1994)
L'invention de la communication. Paris: La Découverte.
- Mattelart, Armand & Mattelart, Michèle (1986)
Penser les médias. Paris: La Découverte.
- Mills, C. Wright (1959)
The Sociological Imagination. New York: Oxford University Press;
suom. Sosiologinen mielikuvitus, Helsinki 1982.
- Morin, Edgar (1962)
L'esprit du temps: essai sur la culture de masse. Paris: Bernard Grasset.
- Parsons, Talcott (1965)
Unity and Diversity in the Modern Intellectual Disciplines: The Role of the Social Sciences. *Dædalus*, 94(1965):1, 39-65.
- Pietilä, Veikko (1995)
Tiedotusopin kehitys ja tila. Teoksessa Sana, Elina (toim.). Tieto-opista mediapeliin: journalismin tutkimuksen näkökulmia. Porvoo: WSOY, 71-92.
- Prakke, Henk (1965)
Die Lasswell-Formel und ihre rhetorischen Ahnen. *Publizistik*, 10(1965):3, 285-291.
- Ravault, René-Jean (1989)
Des effets pervers de l'expansion mondiale des médias américaines. Teoksessa Bertrand, C.-J. & Bordat, F. [éd.]. Les médias américaines en France: influence et pénétration. [Paris]: Belin, 226-251.
- Seel, Martin (1987)
Dialektik des Erhabenen: Kommentare zur "ästhetischen Barberei heute". Teoksessa van Reijen, Willem & Noerr, Gunzelin Schmid (Hrsg.). Vierzig Jahre Flaschenpost: 'Dialektik der Aufklärung' 1947-1987. Frankfurt am Main: Fischer, 11-40.
- Steinbock, Dan (1988)
Tiedotustutkimus ja pragmaattinen käännös. Teoksessa Kivikuru, Ullamajja et al. (toim.). Viestinnän valtateillä: Osmo A. Wiio kuusi vuosikymmentä. Helsinki: Yliopistopaino, 183-192.
- Weber, Max (1973)
Die "Objektivität" sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis [1904]. Teoksessa Weber, Max. Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre. Hrsg. Johannes Winckelmann. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) [4., erneut durchges. Aufl.], 146-214.
- Williams, Raymond (1974a)
Communications as Cultural Science. *Journal of Communication*, 24(1974):3, 17-25.
- Williams, Raymond (1974b)
Television: Technology and Cultural Form. [London]: Fontana/Collins.
- Zaret, David (1980)
From Weber to Parsons and Schutz: The Eclipse of History in Modern Social Theory. *American Journal of Sociology*, 85(1980):5, 1180-1201.